

УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ. ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ

УДК 373.3/5.091.21«199»:37.014.5

DOI: 10.37026/2520-6427-2020-103-3-17-20

Алла ЗАГОРОДНЯ,
доктор педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

РЕФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В ДОБУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: СИСТЕМА ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ СТАРШОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлено питання організації профільного навчання, стратегічні завдання реформування освіти, зокрема ланки загальної середньої освіти. Визначено мету та завдання профільного навчання. Наведено перелік нормативних документів, що регламентують реформи освіти й загальної середньої освіти в Україні, як-от: постанова Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» (2000 р.), Національна доктрина розвитку освіти (2001 р.), Концепція профільного навчання у старшій школі (2003 р.), закон «Про загальну середню освіту» (2017 р.), Національна стратегія розвитку освіти на період до 2021 року (2013 р.), План пріоритетних дій Уряду до 2020 року (2017 р.) тощо. Окреслено пріоритетні завдання щодо запровадження профільного навчання в шкільну освіту України, які наведені в даних документах. Визначено особливості процесу профілізації змісту навчання у старшій загальноосвітній школі. Означено принципи, на яких ґрунтується профільне навчання, зокрема: фуркації, варіативності й альтернативності, наступності та неперервності, гнучкості, діагностико-прогностичної реалізованості. Проаналізовано навчальні плани сучасних закладів загальної середньої освіти України. Продемонстровано зміни щодо системи загальної середньої освіти профільної школи.

Ключові слова: профілізація, профільне навчання, професійне спрямування, середня освіта.

В статье освещаются вопросы организации профильного обучения, стратегические задачи реформирования образования, в частности, звенья общего среднего образования. Определены цели и задачи профильного обучения. Приведен перечень нормативных документов, регламентирующих реформы образования и общего среднего образования в Украине,

в частности: постановление Кабинета Министров «О переходе общеобразовательных учебных заведений на новое содержание, структуру и 12-летний срок обучения» (2000 г.), Национальная доктрина развития образования (2001 г.), Концепция профильного обучения в старшей школе (2003 г.), закон «Об общем среднем образовании» (2017 г.), Национальная стратегия развития образования на период до 2021 года (2013 г.), План приоритетных действий правительства до 2020 года (2017) и др. Определены приоритетные задачи по внедрению профильного обучения в школьное образование Украины, которые приведены в данных документах. Отмечены особенности процесса профилирования содержания обучения в старшей общеобразовательной школе. Определены принципы, на которых основывается профильное обучение: фуркации, вариативности и альтернативности, преемственности и непрерывности, гибкости, диагностико-прогностической реализуемости. Проанализированы учебные планы современных заведений общего среднего образования Украины. Продемонстрированы изменения относительно системы общего среднего образования профильной школы.

Ключевые слова: профилирование, профильное обучение, профессиональное направление, среднее образование.

The article covers the organization of specialized training, strategic objectives of education reform, in particular, general secondary education. The purpose and tasks of profile training are defined. The list of normative documents regulating the reforms of education and general secondary education in Ukraine is given, in particular: Resolution of the Cabinet of Ministers «On transition of general educational institutions to a new content, structure and 12-year term of study» (2000), «National Framework of Education Development» (2001),

*«The concept of specialized education in high school» (2003), Law «On General Secondary Education» (2017), «National Strategy for Education Development until 2021» (2013), «Plan of priority actions of the Government until 2020» (2017) etc. The priority tasks for the introduction of specialized education in school education of Ukraine, which are given in these documents, are outlined. The peculiarities of the process of profiling the content of education in the senior secondary school are determined. The principles on which the profile training is based are outlined: *furcations; variability and alternatives; graduality and continuity; flexibility; diagnostic and prognostic feasibility. The curricula of modern general secondary education institutions of Ukraine are analyzed. The changes concerning the system of general secondary education of the profile school are shown.**

Key words: *profiling, profile training, professional direction, secondary education.*

Постановка проблеми. Після проголошення Україною незалежності перед закладами освіти постали нові завдання щодо зміни організації освітнього процесу, стилю керівництва, структурної перебудови, вдосконалення освітніх програм, створення нових підрозділів тощо. Відповідно, головним завданням освіти стало забезпечення такого рівня підготовки учнів, який би повною мірою відповідав державним стандартам та забезпечував би якість для успішної подальшої професійної підготовки в закладах вищої освіти, зокрема через систему профільного навчання середньої школи.

Профільне навчання слід розглядати як вид диференційованого навчання, який передбачає врахування освітніх потреб, нахилів та здібностей учнів і створення умов для навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення, що реалізується за рахунок змін у цілях, змісті та структурі організації навчання. Його мета полягає в забезпеченні рівних можливостей для доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої профільної та початкової допрофесійної підготовки; гарантування неперервної освіти впродовж усього життя; виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах реформування сучасного суспільства [1].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблему запровадження профільного навчання в шкільній освіті України досліджувала значна кількість науковців, зокрема: С. Гончаренко, Г. Селевко, П. Сікорський (термінологічне поле профільного навчання); О. Бугайов, П. Сікорський, Н. Ничкало, І. Унт, О. Ярошенко (вивчення рівнів, форм і видів профільного навчання); В. Володько, О. Горіна, П. Сікорський, М. Солдатенко та ін. (закономірності, принципи, умови ефективності індивідуалізації та диференціації навчання); Г. Авчиннікова, О. Барановська, Г. Васильовська, С. Дятленко, С. Закірова (диференціація змісту навчання школярів та профільна підготовка); державна освітня політика щодо організації профільного навчання й змісту шкільної освіти в радянській Україні (Л. Березівська); соціально-професійний вибір учнів (М. Піддячий) та ін.

Мета статті полягає у висвітленні питань реформування освіти в добу незалежності, зокрема, розгляду проблем організації профільного навчання старшої школи.

Виклад основного матеріалу. На момент проголошення незалежності України Верховною Радою вже був прийнятий закон «Про освіту» (1991 р.) [3], який створював правову основу для розбудови національної системи освіти. Відповідно до закону повна загальна середня освіта має бути обов'язковою й забезпечувати всебічний розвиток дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів, професійне самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння визначеного суспільними, національно-культурними потребами обсягу знань про природу, людину і суспільство, екологічне виховання, фізичне вдосконалення. Здобуття загальної середньої освіти в закладах освіти в обсязі освітнього мінімуму оплачується державою.

Згідно із законом у червні 1991 р. була складена і затверджена Міністерством освіти України Програма розвитку народної освіти України на перехідний період (1991–1995 рр.). Цим документом передбачалися зміни у шкільній мережі, зокрема розширення мережі ліцеїв, гімназій, шкіл із поглибленим вивченням окремих предметів, спеціалізованих шкіл, а також відкриття приватних, кооперативних шкіл, альтернативних державним. Відповідно до програми планувалося вдосконалення змісту загальноосвітньої підготовки, оновлення навчально-методичних комплексів, забезпечення диференціації й різнорівневого підходу при викладанні шкільних дисциплін. Передбачалося скорочення обов'язкового навантаження учнів, розширення шкільного компонента освіти, введення додаткових спецкурсів, факультативів, курсів за вибором учнів, більш широке запровадження профільного навчання.

Завдання профільного навчання полягають у: створенні умов для врахування й розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей та потреб учнів старшої школи в процесі їхньої загальноосвітньої підготовки; вихованні в них любові до праці, забезпеченні умов для життєвого і професійного самовизначення, формуванні готовності до свідомого вибору й оволодіння майбутньою професією; розвитку соціальної, комунікативної, інформаційної, технічної, технологічної компетенції учнів на допрофільному рівні, спрямуванні підлітків щодо майбутньої професійної діяльності; забезпеченні наступно-перспективних зв'язків між загальною середньою і професійною освітою відповідно до обраного профілю [2].

Профільне навчання ґрунтується на таких принципах: *фуркації* (розподіл учнів за рівнем освітньої підготовки, інтересами, потребами, здібностями і нахилами); *варіативності й альтернативності* (освітніх програм, технологій навчання і навчально-методичного забезпечення); *наступності та неперервності* (між допрофільною підготовкою і профільним навчанням, професійною підготовкою); *гнучкості* (змісту і форм організації профільного навчання, зокрема дистанційного; забезпечення можливості зміни профілю); *діагностико-прогностичної реалізованості* (виявлення здібностей учнів для їх обґрунтованої орієнтації на профіль навчання) [4].

Починаючи з 1 вересня 2001 р., середня школа перейшла на 12-річний термін навчання, який було обґрунтовано тим, що інтеграція і глобалізація соціальних, економічних та культурних процесів, перспективи розвитку української держави потребують випереджаючого, глибокого оновлення системи освіти.

У рамках реалізації Програми розвитку народної освіти у 1991 році було прийнято Концепцію середньої загальноосвітньої школи України, де зазначалося, що єдина за своєю сутністю, метою і завданнями,

основним змістом навчання і виховання загальноосвітня школа функціонує у вигляді навчальних закладів різних типів. Серед яких розрізняють: середню загальноосвітню школу, школу з поглибленим вивченням окремих предметів, школу з профільним навчанням, або спеціалізовану.

19 серпня 1993 року постановою Кабінету Міністрів України було затверджено Положення про загальноосвітній навчальний заклад. Відповідно до положення основним видом освітніх закладів, що здійснюють загальноосвітню підготовку на рівні державних стандартів, є середня загальноосвітня школа трьох ступенів, при цьому для розвитку природної обдарованості дітей створюються спеціалізовані школи і профільні класи, гімназії та ліцеї.

1996 року Міністерством освіти України було затверджено Концепцію державного стандарту загальної середньої освіти [4]. Згідно з Концепцією державний стандарт загальної середньої освіти – це унормована система показників про освіченість особи, що реалізується комплексом нормативних документів, які визначають суспільні зумовлені зміст загальної середньої освіти та вимоги й гарантії держави щодо її одержання громадянами.

Документом, який сприяв розвитку шкіл нового типу та профільного навчання, була Концепція становлення мережі середніх закладів освіти для розвитку творчої обдарованості, затверджена 26 червня 1996 року, в якій зазначалося, що створення варіантної мережі закладів середньої освіти для розвитку творчої обдарованості, яка б відповідала загальнолюдським цінностям та інтересам особистості, суспільства, держави, передбачає побудову диференційованої системи освіти та організації навчання й виховання обдарованої учнівської молоді не лише в гімназіях, колегіумах, ліцеях, спеціалізованих школах, але й у загальноосвітніх школах трьох ступенів, позашкільних закладах, наукових об'єднаннях та культурно-освітніх установах за місцем проживання.

1998 року було прийнято постанову «Про затвердження Базового навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів», згідно з якою з 1 вересня 2001 року чинності мав набути Базовий навчальний план, який задавав загальну структуру змісту середньої освіти через інваріативну (76,4 % – 84,3 % усього навчального часу) та варіативну (21,3 % – 29,2 % усього навчального часу) складові [1].

У 2001 р. відбувся II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти, на якому було ухвалено, а згодом (у 2002 році) затверджено Указом Президента України Національну доктрину розвитку освіти – стратегічний план, створений як джерело для групи законодавчих актів, як дороговказ фундаментальних змін. У ній головною метою визначено модернізацію галузі відповідно до потреб XXI ст. Перед освітою постала низка проблем, які потребують не лише мобілізації ресурсів, а й істотної корекції державної політики щодо розвитку галузі.

У 2003 році було затверджено Концепцію профільного навчання у старшій школі, яка формується під знаком гуманітаризації, пріоритету і свободи особистості. Профільне навчання почало вводитися лише в тих закладах освіти, де є готовність до цього: належна технічно-матеріальна база, володіння педагогами певними технологіями навчання, програмно-методичне забезпечення, мотивація учнів. Почали застосовуватися різноманітні форми організації диференціації змісту освіти у старшій школі:

внутрішні – профільні класи в ЗЗСО; профільні групи в багатопрофільних ЗЗСО; профільного навчання за індивідуальними навчальними планами і програмами; динамічні профільні групи (зокрема різновікові); зовнішні – міжшкільні профільні групи; профільні школи інтернатного типу; опорні школи; навчально-виховні комплекси; міжшкільні навчально-виробничі комбінати; заклади загальної середньої освіти на базі закладів вищої освіти, а також упровадження різнорівневих вимог до знань та вмінь старшокласників відповідно до їхніх освітніх потреб, зумовлені орієнтацією на майбутню професію.

Затверджена у 2009 році нова редакція Концепції профільного навчання наголосила на важливості створення сприятливих умов для врахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб учнів, формування у школярів орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності. Тобто профільна школа реалізуватиме принцип особистісно орієнтованого навчання.

У 2010 р. Верховною Радою України внесено зміни до Закону «Про загальну середню освіту», якими встановлено 11-річний термін навчання для здобуття загальної середньої освіти, дозволено дистанційне навчання, створення спеціальних класів для навчання дітей з особливими освітніми потребами. Для збереження мережі сільських шкіл від закриття до Закону «Про загальну середню освіту» внесено норму, яка набрала чинності на початку 2011 р., щодо існування класів наповненістю не менше ніж три учні.

У 2014 році керівництво МОН заявило про намір здійснити перехід до 12-річної загальної середньої освіти з такою структурою: 5 років – початкова школа, 4 роки – основна середня школа, 3 роки – старша (профільна) школа.

Наступним кроком на шляху до перебудови системи шкільної освіти стала прийнята у 2016 році Концепція Нової української школи, яка структурувала профільну середню школу в 2 цикли навчання: 10 клас (1 цикл навчання), 11–12 класи (2 цикл), що загалом займає 3 роки навчання.

Упродовж 2017/2018 н. р. Міністерство освіти і науки України активно долучалося до нормативно-правового забезпечення діяльності сфери професійної освіти в Україні. Таким чином, 05 вересня 2017 року було прийнято нову редакцію Закону України «Про освіту», в якому визначено мету профільного навчання, що передбачає формування й розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоспроможності на ринку праці та мобільності й перспектив кар'єрного зростання впродовж життя.

У 2018 р. колегією Міністерства освіти і науки України схвалено «Проект концептуальних засад реформування профільного навчання «Сучасна професійна освіта», мета якого полягала у створенні ефективної системи професійної освіти та навчання як основи економічного добробуту держави, складової сталого розвитку суспільства, запоруки професійної самореалізації та неперервного професійного розвитку особистості впродовж життя відповідно до її інтересів та потреб економіки України.

Отже, в майбутньому МОН прогнозує зміни, що торкнуться системи загальної середньої освіти, зокрема: до 2023 року має бути прийнятий новий стандарт профільної школи; до 2025 – сформована мережа закладів III ступеня; до 2027 – має відбутися повно-

цінний запуск профільної школи. Серед останніх дій МОН із питань реформування профільного навчання було затверджено Національну стратегію розвитку освіти на період до 2021 року, а також План пріоритетних дій Уряду до 2020 року, відповідно до яких розпочато масштабну модернізацію мережі закладів професійної освіти, що полягає в оптимізації малокомплектних закладів із кількістю учнів менше 300 осіб шляхом їх приєднання до більш потужних [5; 6].

Висновок. Отже, через докорінне оновлення змісту, форм, методів навчання та організаційних засад діяльності закладів освіти почала формуватися та втілюватися в життя власна політика в галузі освіти, спрямована на досягнення сучасного світового рівня. Із розглянутих вище фактів можемо зробити висновок, що згідно з прийнятими Міністерством освіти і науки України нормативно-правовими документами слід очікувати, що класи в школах будуть комплектуватися не так за віковими параметрами, як за способами діяльності, як-от: дослідження, проектування, творчість, схильності, здатності, бажання отримати ту чи іншу професію або поглиблено вивчати той чи інший шкільний предмет. При цьому реалізація положень наведеної правової бази сприятиме такій організації профільного навчання, де в процесі загальноосвітньої підготовки будуть ураховуватися нахили, здібності й потреби учнів старшої школи та забезпечуватимуться умови для життєвого й професійного самовизначення у спрямуванні підлітків щодо майбутньої професійної діяльності та забезпеченні наступно-перспективних зв'язків між загальною середньою і професійною освітою відповідно до обраного профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий навчальний план середніх закладів освіти України. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1998. № 5. С. 4–10.
2. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). *Історія української школи і педагогіки* : хрестоматія / уклад. О. О. Любар; за ред. В. Г. Кременя. Київ, 2005. С. 600–623.
3. Загородня А. А. Диференціація змісту навчання в старшій школі України (1991–2010 рр.). *Професійна підготовка фахівців у вимірі нових освітніх реалій* : зб. мат. Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. м. Івано-Франківськ, 11-12 жовт. 2018 р. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018. С. 141–148.
4. Загородня А. А. Спеціалізовані школи як провісники профільного навчання у 90-х роках ХХ століття. *Молодь і ринок* : науково-пед. журн. 2019. Вип. 4 (171). С. 66–72.
5. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 квіт. 2017 р. № 275-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-p#Text> (дата звернення: 22.06.2020).
6. Тимчасове положення про середню загальноосвітню школу України. *Інформаційний збірник Міністерства народної освіти України*. 1992. № 15/16. С. 3–17.

Дата надходження до редакції: 02.07.2020 р.